

НЕЦЕНЗУРНА ЛАЙКА ЯК ФОРМА ДРІБНОГО ХУЛІГАНСТВА

Статтю присвячено проблематиці нецензурної лайки як форми вчинення дрібного хуліганства. Досліджено наукові підходи до розуміння таких юридичних дефініцій, як «громадське місце» та «нецензурна лайка», а також їх розуміння в нормативно-правових документах і судовій практиці, на основі чого визначено низку проблемних питань та запропоновано шляхи їх вирішення. Обґрунтовано висновок про неприпустимість притягнення до адміністративної та інших форм юридичної відповідальності за вживання нецензурної лайки.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, дрібне хуліганство, нецензурна лайка, громадське місце.

Статья посвящена проблематике нецензурной брани как формы совершения мелкого хулиганства. Исследованы научные подходы к пониманию таких юридических дефиниций, как «общественное место» и «нецензурная брань», а также их пониманию в нормативно-правовых документах и судебной практике, на основании чего установлен ряд проблемных вопросов и предложены пути их решения. Обоснован вывод о недопустимости привлечения к административной и другим формам юридической ответственности за использования нецензурной брани.

Ключевые слова: административное правонарушение, мелкое хулиганство, нецензурная брань, общественное место.

This article deals with the problems of uncensored swearing, as a form of committing petty hooliganism. The scientific approaches to the understanding of such legal definitions as “public place” and “uncensored swearing”, as well as their understanding in normative legal documents and judicial practice, have been investigated, on the basis of which a chain of problem questions are identified and ways of their solution are proposed. The conclusion is based on the inadmissibility of bringing to administrative and other forms of legal responsibility for the use of uncensored swearing.

Key words: administrative offenses, petty hooliganism, uncensored swearing, public place.

Вступ. Дрібне хуліганство є одним із найбільш поширених адміністративних правопорушень, що посягає на громадський порядок і громадську безпеку. Згідно з офіційною статистикою щорічно кількість розглянутих адміністративних справ за вчинення дрібного хуліганства, за якими винесено постанови (рішення), є близькою до 50 тисяч (2014 р. – 49 709 справ, 2015 р. – 42 139 справ, 2016 р. – 45 907 справ) [1]. На жаль, статистика не вказує на кількість конкретних форм вчинення дрібного хуліганства, проте нецензурна лайка, згідно з аналізом судової практики, є однією з найпоширеніших форм вчинення цього правопорушення або щонайменше супроводжує інші форми вчинення дрібного хуліганства та низку інших адміністративних правопорушень.

Таке явище, як нецензурна лайка, досліджується в багатьох сферах суспільного життя, а саме у філології, лінгвістиці, психології, соціології та, звісно, юриспруденції. Проте в юриспруденції, на відміну від інших гуманітарних наук, цілеспрямованих наукових досліджень щодо нецензурної лайки практично не проводилося. Звичайно, це поняття вивчалось в межах загальних досліджень дрібного хуліганства, у тому числі на дисертаційному рівні, такими вченими, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Л.М. Волкова, В.М. Гарашук, І.П. Голосніченко, Т.С. Жиліков, Р.А. Калужний, А.П. Ключніченко, Т.О. Коломоєць, Б.О. Логвиненко, М.В. Лошицький, Т.П. Мінка, А.Є. Шевченко та інші. Водночас безліч проблемних моментів, пов'язаних

із нецензурною лайкою як формою вчинення дрібного хуліганства, залишаються спірними й недостатньо дослідженими з правового погляду.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення поняття «нецензурна лайка» як форми дрібного хуліганства, а також розкриття його правового, лінгвістичного та соціального співвідношення.

Результати дослідження. Стаття 173 Кодексу України про адміністративні порушення (далі – КУпАП) передбачає такий вид правопорушення, як дрібне хуліганство. Ця стаття містить таке формулювання: дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян [2]. На перший погляд це формулювання не викликає суттєвих труднощів у розумінні. З іншого боку, виявляється низка проблемних моментів, зокрема, яке лексичне й правове значення має словосполучення «нецензурна лайка» та що необхідно розуміти під громадським місцем. Ці й безліч похідних питань безпосередньо постають зі складу адміністративного правопорушення.

На думку багатьох учених-адміністративістів, склад адміністративного правопорушення має відображати юридичну характеристику всіх необхідних його ознак, за наявності яких протиправне діяння визначається як адміністративне правопорушення. Такі ознаки поділяються на об'єктивні (об'єкт та об'єктивна сторона) і суб'єктивні (суб'єкт та суб'єктивна сторона) [3, с. 36–37].

Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у сфері громадського порядку. Об'єктивна сторона розкривається через форми вчинення дрібного хуліганства, у нашому випадку – у нецензурній лайці в громадському місці. Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю вини у формі прямого чи непрямого умислу. При цьому передбачається, що особа усвідомлює, що її дії протиправні, вона передбачає, що в результаті їх здійснення буде порушено громадський порядок, і прагне до цього. Елементом суб'єктивної сторони є також мотив задоволення індивідуальних потреб самоствердження шляхом ігнорування гідності інших людей. Суб'єктом правопорушення може бути особа, якій виповнилося 16 років [5, с. 404–405].

Одним зі складників об'єктивної сторони є обов'язкова ознака місця скоєння правопорушення – громадське місце. Нині в законодавстві визначення громадського місця міститься лише в Законі України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» від 22 вересня 2005 р. Згідно із цим законом громадське місце – це частина (частини) будь-якої будівлі, споруди, яка доступна чи відкрита для населення вільно, або за запрошенням, або за плату, постійно, періодично чи час від часу, у тому числі під'їзди, а також підземні переходи, стадіони [5].

Вказане визначення є досить обмеженим із позиції багатьох науковців, оскільки, на їх думку, воно стосується правопорушень, пов'язаних виключно з вживанням тютюнових виробів, а тому інколи взагалі ними ігнорується щодо інших адміністративних правопорушень, навіть якщо в їх диспозиції зазначено словосполучення «громадське місце». Наприклад, такі науковці, як Т.С. Жиліков та Л.М. Волкова, вказують на те, що в законодавстві не міститься поняття «громадське місце», проте наводиться приблизний перелік цих місць: вулиці, площі, парки, вокзали, транспортні магістралі, аеропорти, стадіони та інші подібні місця [6, с. 222; 3, с. 51]. Однак чомусь учені, заявляючи це, посилаються не на законодавче джерело, а на одну й ту ж сторінку монографії М.В. Білоконого «Державне управління у сфері охорони громадського порядку» 2004 р. Також у наукових дослідженнях наводять класифікацію громадських місць, запропоновану А.П. Ключніченком та І.П. Голосніченком, на думку яких такі місця варто розподіляти на постійні та тимчасові. До постійних необхідно відносити місця, призначені для постійного користування (вулиці, бульвари, площі, готелі, гуртожитки, вокзали, станції, лікарні), постійного функціонування у визначені часи роботи (підприємства, соціально-культурні установи, громадський транспорт, поліклініки, парки тощо), наукові й навчальні заклади та науково-дослідні установи. Натомість до тимчасових варто віднести громадські місця, у яких спілкування людей має непостійний, епізодичний, разовий характер, зокрема, місця проведення масових заходів, наприклад концертів і спортивних змагань [3, с. 51–52]. Така класифікація справді є досить розгорнутою, щоправда, вона була запропонована А.П. Ключніченком ще в 1967 р. та доопрацьована І.П. Голосніченком у 1995 р., а тому значною мірою є морально застарілою. Водночас перелік запропонованих ними громадських місць неодноразово брався за основу до науково-практичних коментарів КУпАП.

Останнім часом науковцями пропонується також віднести до громадських місць мережу Інтернет. Наприклад, Б.О. Логвиненко висловлює думку, що безліч соціальних мереж, форумів і чатів є своєрідними громадськими місцями за однією відмінністю – люди там перебувають віртуально, а не фізично; усе інше, у тому числі й нецензурна лайка, – як у реальному громадському місці, а тому за неї також потрібно притягувати до відповідальності [7, с. 223].

З дослідження судової практики встановлено, що, як правило, суддями громадське місце трактується за двома підходами. За першим підходом суддя трактує громадське місце виключно за Законом України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», а за другим – керується власним досвідом і внутрішніми переконаннями. Звісно, обидва підходи мають безліч недоліків. У багатьох справах за першим підходом судді закривали справи через відсутність ознак вчинення правопорушення, оскільки нецензурну лайку було застосовано на власному подвір'ї, городі чи навіть на вулиці біля будинку дитячої поліклініки, проте всі ці місця не належать до громадських згідно із законодавчим визначенням [8–10]. За другим підходом для судді не важливо, де було застосовано нецензурну лайку, головне – є докази (протокол та свідки), і цього достатньо для того, щоб визнати особу винною. Варто також зазначити, що в поодиноких випадках судді у своїх постановках також посилаються на наукову доктрину.

Іншою обов'язковою ознакою правопорушення є безпосередньо сама нецензурна лайка, законодавчого визначення якої взагалі ніколи не було. У тлумачних словниках нецензурна лайка розкривається як матерні, непристойні слова [11, с. 562]. Серед науковців-правознавців відсутній єдиний підхід до цього визначення. За існуючою узагальненою науковою думкою нецензурна лайка – це найбільш цинічні слова, що належать до сфери статевої відносин, характеристики особи та фізіологічних процесів людини [3, с. 51].

Також існує декілька неоднозначних наукових припущень щодо нецензурної лайки. Наприклад, у наукових джерелах часто висловлюється припущення, що дрібне хуліганство у формі нецензурної лайки стає кримінально караним злочином, якщо буде мати тривалий характер, наприклад, понад одну годину [3, с. 48; 6, с. 220]. Цікаво, що більшість учених, які висловлюють таке припущення, приписують собі його в авторство, не вказуючи на першоджерело – книгу М.Л. Накловича «Кримінально-правова боротьба з хуліганством» 1974 р., тобто на джерело, яке було написано ще до створення КУпАП 1984 р.

Досить поширене також припущення про те, що нецензурна лайка як форма дрібного хуліганства може бути не тільки в громадських місцях, у присутності громадян, а й там, де в цей момент нікого не було, тобто за тих обставин, коли люди спостерігають її наслідки (наприклад, якщо особа в нічний час, коли нікого не було на вулиці, написала нецензурний текст на стіні будинку) [3, с. 52; 6, с. 223]. Теорія та судова практика на це питання відповідають по-різному, інколи нецензурний напис розцінюється як форма «інших подібних дій» за ст. 173 КУпАП. Водночас у постанові Літинського районного суду Вінницької області від 13 січня 2016 р. в справі № 137/83/16-п суддею було визнано винною ОСОБА_1 за ст. 173 КУпАП за те, що вона, перебуваючи на території домогосподарства ОСОБА_2, пошкодила одну зі стін її будинку, нанісши фарбою текст ненормативної лексики, а також висловлювалась нецензурною лайкою на адресу ОСОБА_2, чим вчинила дрібне хуліганство, за яке призначене адміністративне стягнення у вигляді 40 годин громадських робіт [12].

На нашу думку, напис нецензурного тексту на стіні або інших архітектурних об'єктах навряд чи можна визнати дрібним хуліганством, адже спочатку потрібно встановити, до якої форми власності належить цей об'єкт. Залежно від цього такі дії можна кваліфікувати, наприклад, як вандалізм або умисне пошкодження чужого майна (звичайно, за умови, що постраждала особа зможе довести своє право власності на нього, оскільки в нашій країні непоодинокі випадки, коли, наприклад, огорожа капітального типу або навіть будівля споруджена без відповідних архітектурних дозволів, а тому фактично може вважатись лише будівельним матеріалом, а не архітектурним об'єктом). Водночас у вищевказаній постанові такі дії суддя, навіть незважаючи на місце їх вчинення – не громадське місце, визнав дрібним хуліганством у формі нецензурної лайки. Як наслідок, з наведеної постанови суду вбачається, що цими діями було пошкоджено одну зі стін будинку ОСОБА_2, проте жодного відшкодування вона за це не отримає, оскільки за ці дії порушник ОСОБА_1 у вільний від роботи чи навчання час буде 40 годин безоплатно виконувати суспільно корисні роботи, вид яких визначить орган місцевого самоврядування.

Проте варто зауважити, що зі ст. 173 КУпАП не постає, що нецензурна лайка має бути виключно в усній формі. Тобто теоретично вона може бути і письмовою, і жестовою, і навіть в аудіо- й відеоформаті, головна умова – вона повинна лунати або територіально відображатись у громадському місці. Однак за такого підходу виникне безліч спірних питань, зокрема: чи вважати правопорушником особу, яка з'явилась у громадському місці в одязі, на якому розміщена нецензурна лайка; кого притягувати до відповідальності, якщо на масовому заході в громадському місці лунає аудіо пісні з наявною в її тексті нецензурною лайкою. А повертаючись до питання розміщення нецензурної лайки на стіні будівлі та керуючись думками науковців щодо тривалості такої лайки більше години, вбачається, що вона в будь-якому разі автоматично стане кримінальним хуліганством.

Для кращого усвідомлення важливості проблематики дрібного хуліганства у формі нецензурної лайки варто подивитись на неї крізь призму провадження в справах про адміністративні правопорушення. За найбільш усталеною науковою думкою провадження в таких справах включає в себе адміністративне розслідування, розгляд справи та прийняття постанови (рішення) у справі, перегляд постанови та її виконання [3, с. 126].

Як правило, наука й практика виділяють дві підстави для порушення адміністративної справи. Перша – безпосереднє виявлення достатніх даних, що вказують на правопорушення особою, уповноваженою складати протокол; у нашому випадку це органи внутрішніх справ та їх посадові особи (Національної поліції). Друга – повідомлення від фізичних і юридичних осіб та засобів масової інформації про дані, що вказують на наявність подій правопорушення [13, с. 181]. За першою підставою уповноважена особа порушує справу за власною ініціативою, при цьому безпосередній розсуд працівника органів внутрішніх справ ніде не фіксується, а тому не завжди підлягає контролю. Це означає, що припущення про порушення виникає лише у свідомості такого працівника, а в разі непідтвердження такого припущення немає потреби в його офіційному спростовуванні шляхом винесення спеціальних офіційних документів [14, с. 122]. За таких обставин працівник органів внутрішніх справ є первинним «лінгвістичним експертом», який на власний розсуд визначає належність певних слів і словосполучень до нецензурної лайки. Не ліпша ситуація за умови порушення адміністративної справи за повідомленням інших осіб, наприклад свідків дрібного хуліганства. По-перше, не зрозуміло, чи повинні свідки озвучувати, які саме слова розцінені ними як нецензурна лайка; по-друге, якщо вони їх відтворили, чи може уповноважена особа відмовити в порушенні адміністративної справи, якщо її лінгвістичні вподобання не співпадають із думкою свідків, тобто вона розцінює, що складу правопорушення не було. У такій ситуації працівник органів внутрішніх справ може постати в невідгідному для себе становищі, адже якщо він відмовить у порушенні адміністративної справи, свідок може поскаржитись на бездіяльність такого працівника.

Так чи інакше, після виявлення правопорушення уповноважена особа повинна скласти відповідний протокол. У ст. 255 КУпАП перелічені відомості, які мають бути відображені в протоколі: місце, час вчинення та суть адміністративного правопорушення; останнє у свою чергу порушує низку питань, найголовніше з яких – питання про те, яким чином відображати в протоколі нецензурну лайку [3, с. 128]. Б.О. Логвиненко зазначає, що в справах, у яких нецензурна лайка є формою дрібного хуліганства, як правило, виникає проблема з доказами, свідками та фіксацією в протоколі змісту відповідного правопорушення (тобто постає питання, чи потрібно повторювати лайливі вислови та слова в письмовій формі) [15, с. 255]. Незважаючи на свою, здавалося б, простоту, це питання має суттєве значення, адже протокол є єдиною формальною підставою для подальшого провадження в справі про адміністративне правопорушення та водночас є доказом у справі, на основі якого встановлюється наявність чи відсутності адміністративного правопорушення, винність особи в його вчиненні та інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи [3, с. 128].

З проведеного нами аналізу адміністративних справ і судових рішень щодо нецензурної лайки як виду дрібного хуліганства постає, що в протоколі достатньо вказівки на використання правопорушником нецензурної лайки. Таке формулювання суті правопорушення є найбільш поширеним. У протоколах про вчинення адміністративного правопорушення також часто застосовують такі словосполучення, як «брудна лайка», «брутальна лайка», «цинічна лайка» тощо. Проте об'єктивна сторона цього правопорушення полягає виключно в «нецензурній лайці», усі інші види лайки ст. 173 КУпАП не передбачені, саме тому непоодинокі випадки, коли суддя закриває справу за відсутністю в діях особи складу адміністративного правопорушення, насамперед через неналежне або неправильне оформлення протоколу адміністративного правопорушення, зокрема, його суті, тоді як правопорушення фактично було скоєне [16]. Варто зауважити, що така судова практика за останні 10 років із поодинокі стає усталеною нормою. Згідно з офіційною статистикою кількість повернутих справ за ст. 173 КУпАП для належного оформлення збільшується щорічно. У 2014 р. до розгляду надійшло 55 644 справи, з них 5 099 справ було повернено для належного оформлення, у 2015 р. із 49 715 справ повернено 6 348, а в 2016 р. з 61 397 справ – аж 11 451 справу [1]. Це вказує на те, що, на жаль, особи, які уповноважені на складення адміністративного протоколу, з кожним роком роблять дедалі більше помилок. Водночас у судовій практиці безліч прикладів, коли судді все одно, яке зі словосполучень було зазначене в протоколі, – «нецензурна лайка» або її синонімічні форми.

Варто зауважити, що, на жаль, судова практика свідчить про низьку правосвідомість громадян, правоохоронців, а подекуди й суддів. Непоодинокі випадки, коли в протоколах про вчинення

правопорушення зазначається, що одна особа образила нецензурною лайкою іншу особу. Річ у тім, що особа, яка складає протокол про адміністративне правопорушення, повинна розуміти, що особиста образа не може кваліфікуватись як дрібне хуліганство, при цьому не важливо, між ким вона вчинена: між членами однієї сім'ї, колишніми чоловіком і дружиною, сусідами або взагалі чужими людьми. Більш доцільно відносити особисту образу, у тому числі з вживанням нецензурної лайки, до форми приниження честі та гідності фізичної особи, яка, згідно зі ст. 23 Цивільного кодексу України, може призвести до відшкодування моральної шкоди. Інакше буде нелогічним те, що страждає честь і гідність конкретної особи, а відшкодування від цього отримує державний бюджет.

Досліджуючи проблему правильності й точності описання в протоколі про адміністративне правопорушення дії, що вчинила особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, у тому числі неправильне зазначення суті правопорушення, тобто об'єктивної сторони, а також кваліфікуючих ознак учиненого правопорушення з боку працівників органів внутрішніх справ, М.В. Лошицький та Т.П. Мінка запропонували запровадити нові зразки бланків протоколів про адміністративні правопорушення за типами, що зможуть забезпечити працівникам органів внутрішніх справ обрання потрібного виду бланку протоколу для певного виду адміністративного правопорушення. У розробленому ними протоколі для адміністративного правопорушення за ст. 173 КУпАП окремими пунктами запропоновані «Місце вчинення правопорушення» та «Опис протиправних дій». Ці й інші пункти протоколу відразу пропонують ситуативні варіанти, щоправда, серед місця вчинення відсутнє загальне поняття «громадське місце», натомість передбачені такі варіанти, як «вулиця», «парк», «сквер» та інші місця, які науковці відносять до громадських. Опис протиправних дій пропонує 17 самостійних варіантів, у тому числі «нецензурна лайка», а також варіант «інше» [17, с. 31–34]. Тобто запропонований проект протоколу справді допоможе зменшити кількість помилок із боку працівників органів внутрішніх справ та тим самим забезпечить більшу кількість притягнення до відповідальності осіб, у тому числі за вживання нецензурної лайки в громадському місці як виду дрібного хуліганства, проте жодним чином не поліпшує проблему конкретизації того, що саме належить до нецензурної лайки.

Тож як діяти в такій ситуації? За загальним правилом юридичної техніки загальновживане поняття, яке не має нормативної дефініції, трактується з тієї позиції, яку воно має в загальновживаній мові [18, с. 77]. У зв'язку із цим у наукових дослідженнях неодноразово лунала думка щодо необхідності законодавчого затвердження переліку нецензурних слів і словосполучень. Незважаючи на свою абсурдність, ця думка є логічною, адже перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів затверджено на рівні постанови Кабінету Міністрів України з метою розуміння, що саме до них відносити. На думку Н.В. Білоконь, закріплення такого переліку є майже нереальним завданням, оскільки вживання нецензурної лайки стосується також письмової мови.

Варто звернути увагу на те, що ст. 251 «Докази» КУпАП відносить до форм доказів протокол про адміністративне правопорушення, пояснення особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, пояснення потерпілих, свідків, висновки експертів тощо. Стаття 252 «Оцінка доказів» КУпАП вказує на те, що орган (посадова особа) оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю [2]. Водночас у судовому розгляді нецензурні слова та словосполучення, які були віднесені до таких потерпілими, свідками та уповноваженою особою, яка складала протокол про адміністративне правопорушення, ніхто озвучувати не буде. Це означає, що суддя повністю покладається на лінгвістичні вподобання вказаних осіб.

Беручи до уваги вищезазначені проблеми, пов'язані з віднесенням певних слів і словосполучень до нецензурних, на нашу думку, суб'єкт правопорушення та постраждала сторона (окрема особа або група осіб) можуть бути лише носіями мови нецензурних слів, які визнаються такими суспільством у сучасному історичному періоді на конкретній території. Практично в кожній мові та, відповідно, у кожній країні, у якій вона є загальнодержавною, існують аналоги слів, які в нашій країні прийнято відносити до нецензурних. Однак навряд чи більшість населення нашої країни, у тому числі й правоохоронці, будуть вбачати ознаки дрібного хуліганства у випадку, коли в громадському місці або, можливо, навіть біля будівлі районного відділку поліції буде лунає французькою «le zob», «la pine», «la verge», німецькою «Pimmel» чи «Fotze», навіть англійською «prick» чи «fuck». При цьому варто зауважити, що вказані іноземні слова у своїх мовах не вживаються виключно як нецензурні, більшість із них мають своє словникове значення, а «нецензурного» відтінку вони набувають лише в певному контексті, як правило, у випадках вербальної агресії.

Звичайно, прийнято вважати, що українська мова через свою «солов'їність» ніколи не містила власне українських нецензурних слів, останні ж у свою чергу були запозичені з російської мови,

причому з повним збереженням їх образного та смислового навантаження. За такого підходу можна стверджувати, що певне слово стає «нецензурним», по-перше, коли більшість населення певної території або країни визнає його таким; по-друге, воно перестає вживатися в тому значенні, яке мало до моменту визнання населенням його нецензурним; по-третє, із часом воно стає табуйованим. У зв'язку із цим не виключається, що, наприклад, популярне серед української молоді англломовне «fuck» із часом унаслідок своєї поширеності серед населення також набуде статусу нецензурного. А до того моменту це та інші наведені вище іноземні слова для більшості населення нашої країни, переважно середнього та похилого віку, яких, зокрема, найбільше обурює вживання нецензурної лайки, за відсутності розуміння значення цих слів будуть сприйматись ними лише як фон або шум, щонайкраще – вони просто зможуть віднести їх до певної іноземної мови.

Можливий також інший варіант, коли іноземець, який не володіє українською чи російською мовами, вживає в громадських місцях «вітчизняну» нецензурну лайку, яка у свою чергу порушує громадський порядок. Зазвичай передбачається, що особа, яка вчиняє дрібне хуліганство, усвідомлює свою протиправність. У такому випадку постає питання, чи повинен, наприклад, іноземний футболіст фанат притягуватися до адміністративної відповідальності за вживання слова, яке так часто лунало на стадіоні, що він сприйняв його за привітання, а потім, відповідно, почав вигукувати його в громадських місцях, при цьому маючи на меті продемонструвати свою доброзичливість.

Не варто забувати й про мову жестів для глухонімих осіб, яка також містить аналогії словесної нецензурної лайки у формі жестів. Для здорових людей, які не володіють мовою жестів, такі жести не будуть нести жодного нецензурного навантаження, навіть за умови, що глухоніма людина прагнула порушити громадський порядок. І навпаки, для глухонімої людини все одно, чи вигукував хтось непода́лік від неї нецензурну лайку в громадському місці, якщо інших свідків не було.

Варто зауважити, що вживання нецензурної лайки часто супроводжує синдром Ж. Туретта, шизофренію, маніакальні стани тощо. У медицині такий хворобливий потяг до вживання нецензурної лайки без будь-якого приводу має назву копролалії [19, с. 397]. Тому в таких випадках громадському порядку фактично буде завдано збиток, проте через неосудність правопорушника відповідальність ніхто не понесе. Те ж стосується тих випадків, коли правопорушення буде вчинене особою, яка не досягла 16-річного віку.

Із зазначеного постає, що визначальним є не набір букв, звуків чи навіть жестів, які утворюють нецензурну лайку, а асоційований образ та смислове навантаження, що виникає в той час, коли слухові або зорові органи людини сприймають нецензурну лайку. Однак у такому випадку не важливо, промовить особа латиною «membrum virile», грецькою «phaloss» чи одне з понад 700 евфемізмів (пом'якшуючі слова – заміники нецензурної лайки), які залежно від контексту означають статевий чоловічий орган (банан, огірок, змій, стрючок тощо), або ж «найміцніше» за мовчазною згодою в розумінні соціуму нецензурне слово, – образ завжди буде незмінним, він не стає від цього «вульгарним», «нечистим» чи «некультурним», він так чи інакше асоціюється з певною частиною тіла. Тому проблема полягає навіть не в самому вживанні нецензурної лайки та навіть не в тому, що через відсутність достатніх етимологічних знань (української споконвічної табуйованості та сороміщкості людського тілесного низу) у соціумі певні слова віднесено до неприйнятних для вживання у вихованому, культурному середовищі. Однак такий розподіл слів на прийнятні та неприйнятні, маючи витоки в соціальній моралі, за своєю сутністю є релятивним, адже в кожній епохи своя мораль, а отже, і свій неписаний перелік ненормативних слів [20, с. 35]. Яскравим прикладом такої непостійності може слугувати подія 30 березня 2014 р., коли на футбольному матчі між «Металістом» та «Шахтарем» уперше було виконано приспівку з наявною в ній нецензурною лайкою, і це на стадіоні – місці, яке навіть на законодавчому рівні визнане громадським. Проте ці дії з огляду на контекст суспільства здебільшого не образили, навпаки, воно сприйняло їх як відображення об'єктивної думки українського населення. Більше того, приспівка стала настільки популярною та загальноновживаною, у тому числі в громадських місцях, що в «нецензурного слова», яке до неї входило, були всі шанси втратити свою «нецензурність».

Проте найбільша проблема нецензурної лайки як форми дрібного хуліганства полягає в тому, що саме словосполучення «нецензурна лайка» перебуває в повній невідповідності зі ст. 15 Конституції України, у якій зазначено, що цензура заборонена. Відповідно, якщо немає цензури, то не може бути й нічого нецензурного, у тому числі лайки, а це у свою чергу означає, що частина формулювання ст. 173 КУпАП щодо нецензурної лайки є неконституційною. Більше того, осіб, який було притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення дрібного хуліганства у формі нецензурної лайки, необхідно вважати не правопорушниками, а потерпілими за порушення їхніх конституційних прав і свобод.

Така ситуація склалася через те, що з моменту прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про посилення відповідальності за хуліганство» від 26 липня 1966 р. під дрібним хуліганством варто було розуміти нецензурну лайку в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші дії, що порушують громадський порядок і спокій, якщо ці дії за своїм характером не тягнуть застосування заходів кримінального покарання. У подальшому це визначення було застосоване без істотних змін в аналогічному указі 1981 р., а потім стало основою для ст. 173 КУпАП 1984 р. [3, с. 18–19]. Пройшло півстоліття, Україна здобула незалежність, прийняла Основний Закон, заборонила цензуру, до КУпАП було внесено сотні змін, проте диспозиція ст. 173 КУпАП щодо нецензурної лайки як виду дрібного хуліганства залишилась незмінно стабільною.

На менш прикрий є те, що ця «стабільність» спостерігається також у проектному законодавстві. Наприклад, проект Кодексу України про адміністративні проступки № 5558 від 26 травня 2004 р. в ст. 240 «Дрібне хуліганство» знову передбачав однією з його форм не лише нецензурну лайку, а й лихослів'я, а також виконання нецензурних написів на будинках та огорожах (без вказівки на форму їх власності) [21].

Звісно, не можна виключати ту можливість, що законодавець відмовиться від дефініції «нецензурна лайка» як виду дрібного хуліганства, замінивши її на інший аморфний термін, наприклад «лихослів'я», який, до речі, застосовувався в нормативно-правових документах до прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про посилення відповідальності за хуліганство» 1966 р. Питання про притягнення осіб до відповідальності за це все одно матиме спірний характер, адже існує безліч причин вживання нецензурної лайки. На нашу думку, найсуттєвішою причиною є те, що вона є універсальним носієм інформації, адже залежно від ситуації нею можна охарактеризувати будь-яке поняття чи об'єкт [6, с. 221]. Нецензурна лайка може виконувати функції займенника, субстантивів, що передають негативні властивості, стани й дії деструктивної спрямованості; може застосовуватись як метафора та пародія або просто використовуватись для зв'язки слів як форма спілкування окремих категорій осіб і для стирання соціального балансу між дорослими та віковим статусом підлітків. Вбачається, що недостатній словниковий запас спонукає багатьох осіб до вживання нецензурної лайки, яка згодом стає звичкою та заповнює місце недостатнього словникового запасу. Проте чи можна звинувачувати в цьому виключно особу та її лінгвістичні рідні мови, якщо сама система освіти спонукає молоде покоління до вживання нецензурної лайки як слів-паразитів та заміників, адже в останнє десятиліття в системі освіти, як шкільної, так і вищої, спостерігається тенденція до мінімізації розвитку мовлення. Тотального поширення як форми й показника перевірки знань і засвоєного матеріалу набули тестові завдання. Більше того, вони вже стали стилем життя, їх використовують під час здачі іспитів на адвоката, прокурора, суддю та державного службовця. Тож не дивно, що сучасна молодь у своїй більшості не вміє говорити.

Висновки. Таким чином, ст. 173 КУпАП містить низку термінів, які або взагалі не мають законодавчого визначення («нецензурна лайка»), або потребують доопрацювання («громадське місце»), адже за існуючих обставин правозастосовники можуть тлумачити їх на власний розсуд, що у свою чергу, по-перше, може сприяти свавіллю з їх боку, а по-друге, підриває авторитет правоохоронної системи загалом. Про це красномовно свідчить судова практика, яка в справах про дрібне хуліганство у формі нецензурної лайки має хаотичний характер, постанови виносяться з абсолютно протилежним застосуванням одних і тих же норм права в аналогічних ситуаціях та з відсутністю встановлення істини. Звісно, для правоохоронної системи та її представників не характерно перейматись питаннями про правильність своїх дій і рішень, а тим паче ставити їх під сумнів. Проте для науковців та захисників таке ставлення є неприйнятним.

На жаль, наукова база щодо досліджуваної проблематики свідчить про те, що сформовані понад півстоліття тому наукові підходи до нецензурної лайки, як і законодавство, залишаються незмінними й нині, причому в країні, у якій зі здобуттям незалежності відбулась парадигма до розуміння певних видів правопорушення. Проте заборонена на рівні Конституції України цензура понад 20 років все одно продовжує себе реалізовувати через притягнення до адміністративної відповідальності за нецензурну лайку – суспільне явище, яке, по-перше, таке ж мінливе, як і саме суспільство, а по-друге, різноманітне, як і кожен індивід у соціумі. Звісно, нецензурна лайка (або її синонімічні форми, які, можливо, колись за сприяння законотворювців посядуть місце аналізованого поняття) може свідчити про невихованість певної категорії осіб або про рівень їх розумових здібностей та, як наслідок, зневажатися сучасним соціумом, проте не може бути самостійною підставою для притягнення особи до юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Статистичний бюлетень «Адміністративні правопорушення в Україні». URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiy_u/15/Arch_ap_bl.htm.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада Української РСР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
3. Шевченко А.С., Калюжний Р.А., Волкова Л.М. Дрібне хуліганство як вид адміністративного правопорушення (питання теорії та практики): монографія. К.: Леся, 2012. 171 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 781 с.
5. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22 вересня 2005 р. № 2899-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2899-15>.
6. Жиліков Т.С. Загальноправова характеристика об'єктивної сторони дрібного хуліганства. Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. 2007. Т. 20(59). № 2. С. 219–225.
7. Логвиненко Б.О. Старі правопорушення у новій площині (адміністративні правопорушення у мережі Інтернет). Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 4. С. 220–225.
8. Постанова Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 16 грудня 2013 р. в справі № 349/2272/13-п. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36301034>.
9. Постанова Городищенського районного суду Черкаської області від 26 червня 2014 р. в справі № 691/787/14-п. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39532917>.
10. Постанова Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 27 січня 2012 р. в справі № 3/544/205/12. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21124959>.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
12. Постанова Літинського районного суду Вінницької області від 13 січня 2016 р. в справі № 137/83/16-п. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54930813>.
13. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине: учебное пособие. Х.: Одиссей, 2004. 272 с.
14. Адміністративна діяльність міліції: підручник / І.П. Голосніченко, О.П. Рябенко, А.Т. Комзюк та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 440 с.
15. Логвиненко Б.О. «Non liquet» у Кодексі України про адміністративні правопорушення. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 252–258.
16. Постанова Скадовського районного суду Херсонської області від 22 вересня 2009 р. в справі № 3-1930/09. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4828605>.
17. Лошицький М.В., Мінка Т.П. Актуальні питання вдосконалення законодавства з оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення органами внутрішніх справ. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: збірник наукових праць / за ред. С.В. Ківалова. О.: Юридична література, 2014. Т. 15. С. 27–38.
18. Белоконь Н.В. Цензура или норма? Юридические записки. 2014. № 4(27). С. 76–80.
19. Степанова О.А. Капролалія як різновид підліткових девіацій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки». Херсон: Вид-во ХДУ, 2010. Вип. 56. С. 396–399.
20. Плущер-Сарно А.Ю. Большой словарь мата. СПб.: ООО «Издательство «Лимбус Пресс», 2005. Т. 1. 392 с.
21. Проект Кодексу України про адміністративні проступки. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5558&skl=5.